

A vidék a migráció árnyékában

Tanulságok Dél-Európából

Századvég Konjunktúrakutató Zrt.
2024. április 16.

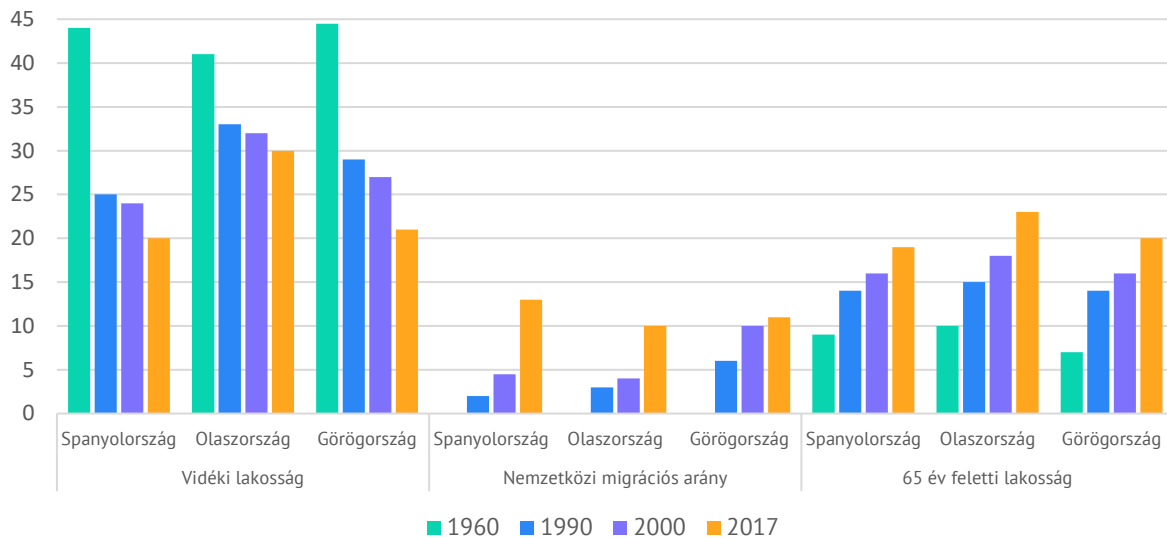
Az Európába a kontinensen kívülről érkező migráció nagyrészt és a leginkább érzékelhető formájában városi jelenség. Néhány országban azonban a migránsok jelenléte a vidéki területekre is legalább ugyanilyen jelentős hatást gyakorol. Az európai mediterrán (EUMed) országok az Európán kívülről érkező migráció frontvonalában, egymástól gyökeresen eltérő kultúrák határán helyezkednek el, tanulságos lehet tehát áttekinteni, milyen hatások érték őket az elmúlt évtizedekben, és ezek a hatások milyen változásokat eredményeztek. Írásunkban Görögország, Olaszország és Spanyolország

példáján keresztül vizsgáljuk meg, hogy milyen következményekkel járt az Európán kívülről érkező bevándorlás a vidéki régiókban, valamint, hogy a migráció és a vidéki Európa közötti dinamikus kölcsönhatás hogyan formálta át e területek gazdasági, társadalmi és kulturális szerkezetét. Rá kívánunk mutatni arra is, hogy az Európa-szerte alkalmazott, a migránsok letelepítésén alapuló vidékfejlesztési (revitalizációs) modell fenntarthatatlan, és kétes értékű rövid távú haszna mellett további feloldhatatlan és hosszú távú problémákat importál a térségbe.

Átalakulások a 20. század második felében

Az EUMed-országok agráriumát a II. világháború után három jelentős hatás érte: a mezőgazdasági gyakorlatban bekövetkezett változások, a globalizáció, majd a 80-as évektől a Közös Agrárpolitika (KAP) intézkedései. Történelmileg ezekben az országokban a vidéki gazdaság gerincét a mezőgazdasági ágazat adta, amelyet a hagyományos gazdálkodási módszereket alkalmazó kisgazdaságok domináltak. A háború utáni korszak azonban a mezőgazdasági modernizáció irányába történő paradigmaváltást hozott. Ezt az átmenetet a technológiai fejlődés, a gépesítés, valamint a műtrágyák és a növényvédő szerek használatának bevezetése vezérelte, azzal a céllal, hogy a növekvő élelmiszerigényre és a globalizált gazdasági nyomásra válaszul növeljék a termelékenységet és a hatékonyságot. (Agnoletti és mtsai., 2019) A szorongató árverseny a gazdákat a termelési költségek csökkentésére ösztönözte. Ez, valamint a termelékenység szempontjának mindenek fölé helyezése a minél olcsóbb, könnyen mozgósítható munkaerő irányába terelte a termelőket.

**1. ÁBRA: A VIDÉKI LAKOSSÁG CSÖKKENÉSE, ELŐREGEDÉSE ÉS A
NÖVEKVŐ MÉRTÉKŰ NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSE
(SZÁZALÉKOS ARÁNYOK)**

Forrás: (Nori & Farinella, 2020)

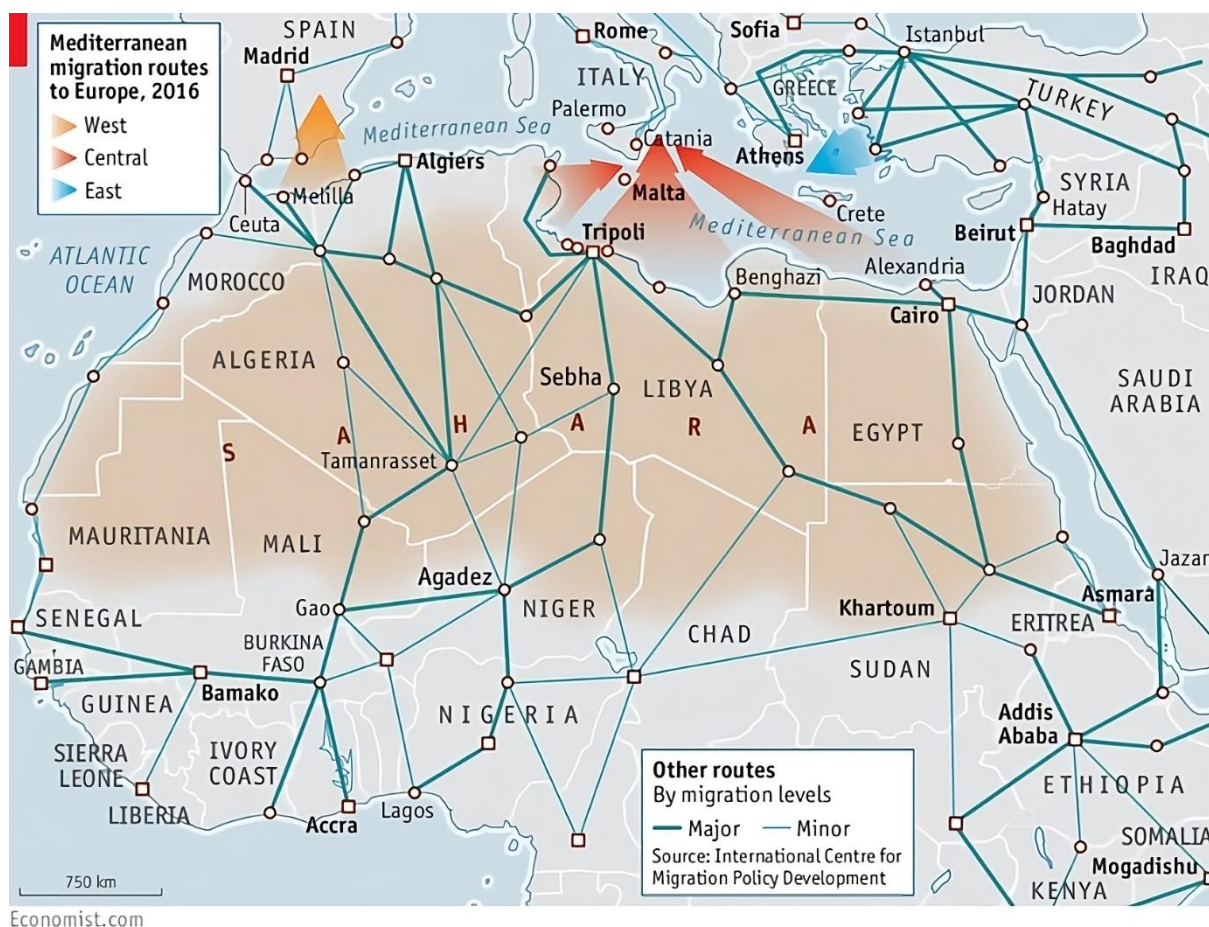
A nemzetközi piacok megnyitása és az importált mezőgazdasági termékek növekvő versenye nyomást gyakorolt a helyi gazdákra, hogy intenzívebb és hatékonyabb gazdálkodási módszereket alkalmazzanak. Ez a változás nemcsak a fizikai tájat, hanem a vidéki közösségek társadalmi szerkezetét is átalakította, ami a hagyományos gazdálkodási gyakorlatok visszaszorulásához, valamint a mezőgazdasággal kapcsolatos helyi tudás és kulturális örökség elvesztéséhez vezetett. (Nassauer & Wascher, 2008) Ezzel egy időben a vidéki lakosság fiatalabb és dinamikusabb része a jobb életkörülmények és a jövedelmezőbb munkalehetőségek reményében a városokba költözött. A mezőgazdasági tevékenységek modernizálása és a munkaintenzív feladatok gépesítése miatt a szezonális vendégmunkások iránt nőtt az igény. Ők azok, akik elsősorban a gyümölcs- és zöldségültetvényeket gondozzák, ahol szükség van még a kézimunkára. Az Európai Unió szakpolitikái, különösen a Közös Agrárpolitika (KAP) szerepe kulcsfontosságú volt a vidéki tájak alakításában az EU mediterrán országaiban. A KAP-ot eredetileg az élelmezésbiztonság megteremtésére és a piacok stabilizálására tervezték a II. világháború után, e politikák végrehajtása azonban nem szándékolt következményekhez is vezetett, például a mezőgazdaság intenzívebbé válásához és a kevésbé termelékeny területek elhagyásához. Ez tovább tördelte a vidéki tájszerkezetet és annak társadalmi-gazdasági

környezetét. A 2000-es évekre a mezőgazdaság még mindig jelentős szerepet játszott valamennyi dél-európai ország gazdaságában és társadalmában. A dél-európai országok GDP-jén belül a mezőgazdasági ágazat részesedése kétszerese volt az uniós átlagnak, miközben az EU mezőgazdaságában foglalkoztatott népesség fele és a mezőgazdasági üzemek kétharmada Dél-Európában koncentrált.

Míg az így kialakult helyzetben a mezőgazdasági munka és a vidéki környezet egyre kevésbé volt vonzó a helyi lakosság számára, az újonnan érkező nemzetközi bevándorlók az agrorurális térben kedvező érkezési környezetet láttak, mivel abban a városi területekhez képest könnyebben jutottak hozzá a megélhetést biztosító forrásokhoz (sok esetben egy idő után tovább is vándoroltak a városok felé).

Az 1980-as évektől kezdve az EU-med-országok a migrációs útvonalak természetét illetően meghatározó változáson mentek keresztül: először tranzitállamokként funkcionáltak, majd a migrációs mozgások célpontjaivá váltak. A „mediterrán migrációs modellben” a migráns munkavállalók szezonálisan, jellemzően alacsony képzettséget igénylő munkakörökben dolgoznak (mezőgazdasági munkás, feldolgozóipari betanított munkás, hordár), számukat az illegális-félillegális foglalkoztatás elterjedtsége és a hatóságok elnéző viszonyulása miatt csak megbecsülni lehet: a 2010-es évekre a mezőgazdasági bér munkások körében a migránsok aránya Spanyolországban körülbelül 25 százalék, Olaszországban körülbelül 37 százalék, Görögországban több mint 50 százalék volt. (Nori & Farinella, 2020) Ezek az arányok azóta jelentősen nőttek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a munkaerőpiacon jelen lévő migránsok nagyobb része Európából települt a fogadó országba: a 90-es évektől érkező román, bolgár és albán betelepülők aránya egészen mostanáig meghaladta az Európán kívüli migránsok arányát.

2. ÁBRA: A FŐ MIGRÁCIÓS ÚTVONALAK AZ EU FELÉ

Forrás: (Benhayoun, 2023)

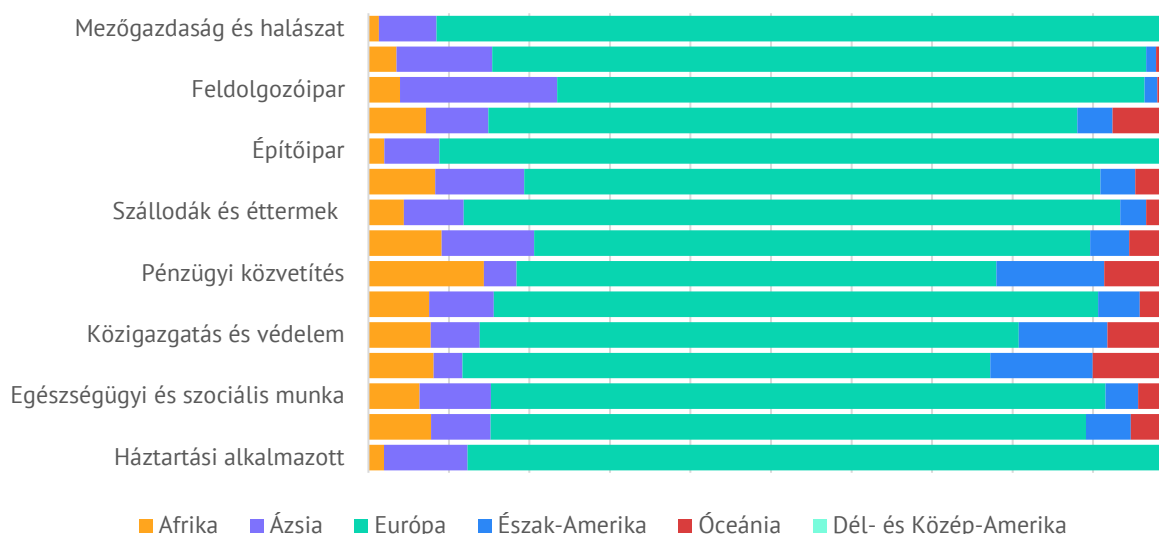
Migránsok Görögország, Olaszország és Spanyolország vidéki területein

Az 1989 után Közép- és Kelet-Európában bekövetkezett politikai változások következtében **Görögországban** hirtelen és szabályozatlanul megugrott a bevándorlók száma. Bár ebben az időszakban az ország gazdaságilag az EU kevésbé fejlett tagjai közé tartozott, a munkaerőpiac méretéhez viszonyítva a legmagasabb bevándorlói arányt könyvelte el. A kilencvenes évek kezdetén a migránsok száma még csak a lakosság 6 százalékát tette ki, ez az arány 2020-ra megduplázódott. Ez a növekedés jól mutatja a bevándorlási hullámok dinamikáját az idő haladtával. A legnagyobb etnikai csoportot az albánok képezték, akik 2020-ban a bevándorlók összlétszámának egyharmadát alkották.

Az utóbbi időben az ún. „Keleti útvonal” újra népszerű lett a migránsok körében, így a kibocsátó országok közé Szíria, Palesztina, Sierra Leone, Nigéria és Szomália is bekerült. Görögország és Dél-Európa más részein egyaránt váratlan kihívást jelentett a bevándorlás ütemének hirtelen megnövekedése. Az új társadalmi-gazdasági korszak kezdetét többek között a megnövekedett munkanélküliség és bűnözési ráta is jelezte. (Kasimis és mtsai., 2003)

A görög mezőgazdaságot több strukturális probléma sújtja: a kis és széttöredezett üzemszerkezet, az alacsony fokú szervezettség és termelékenység, az új technológiák és eszközök hiánya, a szakmai képzés és a kutatás-fejlesztés (K+F) alacsony szintje, a szubvencióktól való függőség, valamint a márképítés hiánya. A vidéki területeken élő görög fiatalok vonakodnak szezonális, instabil és rosszul fizetett mezőgazdasági munkát végezni, inkább a városokban keresnek stabilabb megélhetést. A hiányosságok ellenére, az intenzív növénytermesztésnek és a migránsok tömeges foglalkoztatásának hatására az agrárium a GDP mintegy 4 százalékát adja (miközben az EU-átlag 2 százalék). A gazdák, hogy megtartsák versenyképességüket, a termelési költségeiket úgy csökkentik, hogy egyrészt nem jelentik be az ideiglenesen foglalkoztatott migráns munkaerőt, másrészt gyakran nem biztosítják még az alapvetően elvárható munkakörülményeket sem. **Az agrárium így elavult és alapvetően fenntarthatatlan szerkezetbe merevedik, amely azonban – a jövő feladása árán – egyelőre viszonylag stabil jövedelmet biztosít a gazdálkodóknak.** Kérdés, hogy a második generációs migránsok nélkül is tartható lesz-e ez a termelői szerkezet, ők ugyanis – az őshonos görög fiatalok példáját követve – magasabb presztízsű munkát keresve szintén a városok felé vándorolnak.

**3. ÁBRA: BEVÁNDORLÓ MUNKAVÁLLALÓK SZÁRMAZÁSI ORSZÁGAI
TERMELÉSI ÁGAZATOK SZERINT GÖRÖGORSZÁGBAN (SZÁZALÉKOS
ARÁNYOK)**

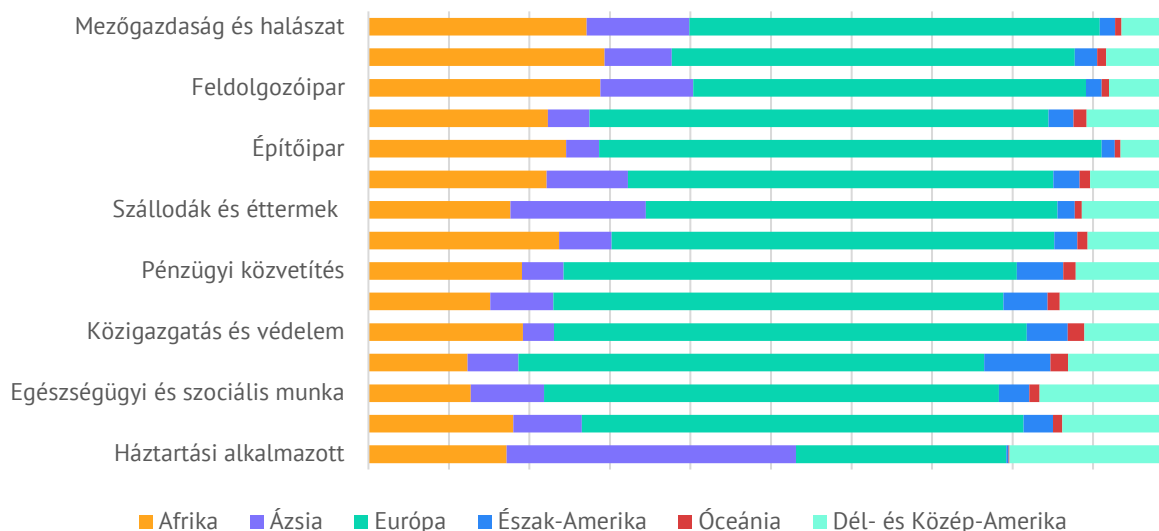
Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés

A migránsok társadalmi integrációja ugyanakkor nemcsak gazdasági, hanem nemzeti és kulturális identitás kérdése is. Ezt bizonyítja, hogy a vidéki közösségek kevésbé nyitottak a multikulturalizmus gondolata és gyakorlata felé, ellentétben a városi közösségekkel. A befogadó görög társadalomtól gyökeresen eltérő kultúrájú, a Szaharától délre eső Afrikából, Szíriából és Afganisztánból származó migránsok növekvő száma tovább erősítette ezt az ellenállást. Míg korábban az albán, a román és a bolgár bevándorlók, valamint a helyi közösségek között kialakulhatott valamilyen kölcsönösségi viszony, a nem európai migránsokkal való szorosabb (nem munkacélú) kapcsolatot a vidéki emberek mereven elutasítják. (Papadopoulos & Fratsea, 2023)

Olaszország a Földközi-tenger déli és keleti partjairól érkező bevándorlási hullámok egyik elsődleges célpontja. Az utóbbi évek gazdasági válságai alapvetően átformálták a migráció társadalmi és földrajzi dinamikáját: a migránsok vidéki és peremterületekre irányításával Olaszország kis, vidéki közösségei „új bevándorló célpontokká” váltak. A vidéki fogadóközpontok kialakításának célja – a városok tehermentesítése mellett – az elnéptelenedő és elöregedő rurális területek revitalizációja volt. A 2000-es évek első évtizedében Dél-Olaszországban mintegy 1,5 millió migráns telepedett le átmeneti

jelleggel, vagy véglegesen. 2008 és 2014 között a dél-olasz gazdaságban foglalkoztatott külföldi munkavállalók száma 67 százalékkal nőtt. (McAreavey & Argent, 2018)

4. ÁBRA: BEVÁNDORLÓ MUNKAVÁLLALÓK SZÁRMAZÁSI ORSZÁGAI TERMELÉSI ÁGAZATOK SZERINT OLAZORSZÁGBAN (SZÁZALÉKOS ARÁNYOK)

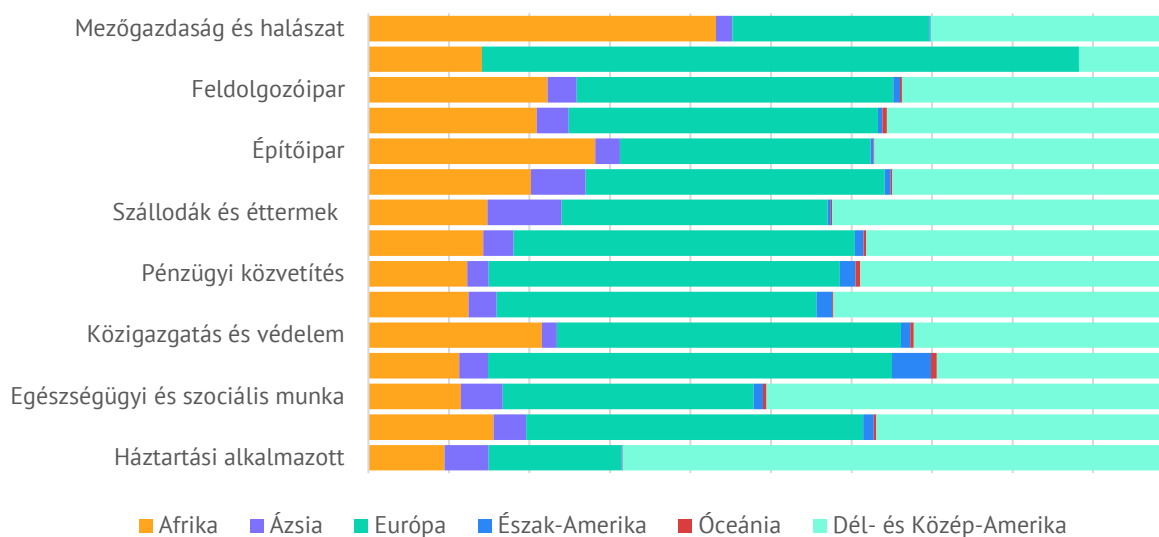
Forrás: OECD adatok alapján saját szerkesztés

Európa, miután korábban nagy emigrációs hullámokat és munkaerőmozgást tapasztalt saját határain belül, most az iszlám világból érkező jelentős népességáramlás fogadásának első vonalában találta magát. Jelenleg Olaszország rendelkezik az Európai Unió harmadik legnagyobb muszlim népességével, számuk 2,8–3 millió közé tehető. Ezzel az iszlám az ország második legnagyobb vallása, hivatalosan azonban Olaszországban egyházként nem elismert. Az első muszlim bevándorlók – leginkább munkalehetőséget kereső férfiak – az 1980-as években érkeztek Egyiptomból, Marokkóból és Tunéziából, mára jelentős számú albán és szenegáli iszlám vallású személy is él az országban. Főként az északi és a középső, gazdaságilag fejlett, városias régiókban találhatók, Lombardiában, Emilia-Romagna és Veneto régiókban, és a munkaerőpiac szélesebb trendjeit tükrözve sokan gyári vagy építőmunkások, hordárok, háztartási segítők, szakácsok, szerelők vagy mezőgazdasági dolgozók. (Bettin & Cela, 2014)

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a rurális területeken nem élnek muszlimok, jelenlétük viszont sokkal kevésbé érzékelhető a kívülálló számára. A jelenség megértéséhez tudni kell, hogy Olaszországban jelenleg összesen nyolc mecset található (míg például Franciaországban kb. 2200). Mivel az iszlám nem elismert vallás, a vallásgyakorlás színterei legtöbbször az iszlám kulturális egyesületek által fenntartott vagy kibérelt, eredetileg polgári célú épületekben vannak. Vidéken ilyen helyek korlátozottan állnak rendelkezésre, és a helyi lakosok a saját tereikbe való szimbolikus betörésként tekintenek arra, ha a muszlim betelepülők a sportcsarnokban vagy egy bolt raktárában imádkozni gyűlnek össze. Az olaszországi muszlimok etnikailag nagyon heterogén csoportot alkotnak, akik egymás nyelvét sem mindig értik (csak kb. 20 százalékuk arab), és az iszlám különböző ágaihoz (szunnita vagy síita) tartozhatnak (ráadásul a szenegáliak többsége szúfi szellemiségű). Ez a sokféleség az alapvetően hívő (és vallásgyakorló) katolikus vidéki többség számára szinte befogadhatatlan, így érthetően néznek eleve gyanakodva a tőlük mind etnikailag, mind kulturálisan és világnézetiileg gyökeresen különböző betelepülőkre.

Az 1980-as évektől **Spanyolország** déli területeinek mezőgazdasága is jelentős átalakuláson ment keresztül. A termelés intenzívvé válása, és az exportorientáció új technológiák, például az üvegházak és műtrágyák használatát követelte meg, az új típusú élelmiszernövények pedig több kézi munkaerőt igényeltek. A gazdaságok olyan munkásokat kerestek, akik rugalmasan, idényjelleggel alkalmazhatók, és beérik alacsonyabb bérekkel és rosszabb körülményekkel is.

**5. ÁBRA: BEVÁNDORLÓ MUNKAVÁLLALÓK SZÁRMAZÁSI ORSZÁGAI
TERMELÉSI ÁGAZATOK SZERINT SPANYOLORSZÁGBAN
(SZÁZALÉKOS ARÁNYOK)**

Forrás: OECD-adatok alapján saját szerkesztés

Ez a változás egybeesett azzal az időszakkal, amikor Dél-Európa bevándorlási területté vált, így a bevándorlók az agrármunkaerő fontos részévé váltak. Dél-Spanyolországot ebben az időben „az európai Kaliforniaként” emlegették, a magas termelési eredmények és a kialakult társadalmi feszültségek miatt. Az őshonos lakosság fokozatosan a városokba költözött a vidékről, ugyanakkor a hivatalosan foglalkoztatott külföldiek aránya jelentősen megnőtt. A térség mezőgazdasági munkásai ebben az időben kelet-európaiak (románok, bolgárok), észak-afrikaiak (marokkóiak, algériaiak), valamint Latin-Amerikából (Ecuadorból, Kolumbiából) származók voltak, akiket szükséges munkaerőként, eltűrendő emberekként kezelték a helyiek. Az egyik polgármester megfogalmazása szerint: „reggel minden bevándorlóra szükség van, este pedig mindegyik feleslegessé válik”. **A munkaerő és a bevándorlók irányításának gyakorlatai évtizedeken át látszólag ellenállás és ellentmondás nélkül működtek, bár valójában rejtett és nyílt konfliktusok is előfordultak.**

A neoliberális gondolkodók és a migráció szószólói multikulturális együttélésként hivatkoznak arra a modellre, amely ezekben a térségekben kialakult. A valóságban a helyzetet inkább „etnofragmentált”, egymás mellett élő helyi társadalomként írhatjuk le.

(Avallone, 2013) A különböző kulturális és gazdasági háttérű népcsoportok a közszolgáltatások és más fontos területek közös használata mellett kifejezett távolságtartással viszonyulnak egymáshoz. A helyiek elvándorlása miatt kialakult „üres Spanyolország” – kiürült és elöregedett belső-spanyol vidékek – újjáélesztése migránsok betelepítésével éppen ezért ugyanígy kevés sikerrel kecsegtet.

A migrációs vidékstratégia kudarca

Az elképzelés, hogy Európán kívülről érkező bevándorlókkal lehetne újraéleszteni a vidéki régiókat, nem bizonyult hosszú távon fenntartható stratégiának, és a vidék, valamint a vidékiség tragikus meg nem értéséből táplálkozik. Ezt az állítást négy ponton támasztjuk alá:

- + Először, a vidéki települések és a vidéki társadalom integrációs potenciálja jelentősen alacsonyabb a városi környezetéhez képest. A vidéki közösségek strukturális és funkcionális aspektusai, amelyek mélyen gyökereznek az évtizedes vagy akár évszázados közös történelemben, ellenállnak a gyors változásoknak. Ezeket a közösségeket szorosan összefonódott társadalmi szövet jellemzi, amelyet nem lehet könnyen megváltoztatni, vagy átszabni az újonnan érkezők befogadására.
- + Másodszor, tévhit az az elképzelés, hogy ha egy személy integrálódott, akkor a folyamat befejeződött. Az integráció nem egy statikus eredmény, hanem egy folyamatos, dinamikus folyamat. A migránsok második generációja gyakran mélyebb küzdelmet folytat az identitással és a hovatartozással, és néha radikálisabb álláspontot képvisel, mint a szülei. Ez a jelenség megkérdőjelezi az integráció egyszeri feladatként való leegyszerűsített szemléletét, és hangsúlyozza a generációk közötti folyamatos támogatás és elkötelezettség szükségességét.
- + Harmadszor, a mélyen gyökerező társadalmi különbségek gyakran háttérbe szorítják a multikulturális gazdasági integráció által kiváltott felszínes hasonlóságokat. A kulturális, vallási és társadalmi normák jelentősen eltérhetnek

egymástól, olyan akadályokat támasztva, amelyeket pusztán gazdasági tevékenységekkel lehetetlen leküzdeni. Ezek a különbségek szegregációhoz és társadalmi feszültségekhez vezetnek, ahelyett, hogy a letelepítési stratégia által elérni kívánt összetartó, integrált közösségek jönnének létre.

- + Végül, a vidéki területeken az iparosodott, intenzív mezőgazdaság irányába történő elmozdulás, amely gyakran a migránsok áttelepítésének gazdasági indoklásában szerepel, nem mindig jó irány. Az ilyen mezőgazdasági gyakorlatok, bár rövid távon potenciálisan termelékenyebbek lehetnek, ökológiai károkhoz, a biológiai sokféleség csökkenéséhez, valamint a hagyományos életmód és a közösségi kötelek eróziójához vezethetnek. Ráadásul ez a mezőgazdasági modell hosszú távon nem feltétlenül fenntartható, ami kedvezőtlen környezeti és társadalmi következményekkel járhat.

A migrációs vidékstratégia sikertelensége azt mutatja, hogy a vidéki területek fogyatkozó lakosságának pótlása külső bevándorlók segítségével nem jelent fenntartható megoldást. A vidéki közösségek integrációs kihívásai, az integráció dinamikus természete, a társadalmi és kulturális eltérések, valamint az intenzív mezőgazdasági modellekkel kapcsolatos aggodalmak mind olyan tényezők, amelyek aláássák e stratégia hatékonyságát és fenntarthatóságát.

Bibliográfia

Agnoletti, M., Emanuelli, F., Corrieri, F., Venturi, M., & Santoro, A. E. R. (2019). Monitoring Traditional Rural Landscapes. The Case of Italy. *Sustainability*, 11(21), 6107. <https://doi.org/10.3390/su11216107>

Avallone, G. (2013). *El campo neoliberal y su crisis. Agricultura, sociedad local y migraciones en la Europa del Sur*. 6(6), 39–55.

Benhayyoun, S. (2023). *Here no King. There no King. Perceptions of Return among Undocumented Nigerians in the Netherlands and Returnees in Nigeria*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25670.24640>

Bettin, G., & Cela, E. (2014). *The evolution of migration flows in Europe and Italy*. 33(1), 37–63.

Kasimis, C., Papadopoulos, A. G., & Zacoboulou, E. (2003). Migrants in rural Greece. *Sociologia Ruralis*, 43(2), 167–184. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00237>

McAreavey, R., & Argent, N. (2018). Migrant integration in rural New Immigration Destinations: An institutional and triangular perspective. *Journal of Rural Studies*, 64, 267–275. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.08.001>

Nassauer, J. I., & Wascher, D. M. (2008). *The Globalized Landscape: Rural Landscape Change and Policy in the United States and European Union*. 169–194. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5849-3_9

Nori, M., & Farinella, D. (2020). Mobility and Migrations in the Rural Areas of Mediterranean EU Countries. *IMISCOE Research Series*, 39–67. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42863-1_3

Papadopoulos, A. G., & Fratsea, L. (2023). 'No Man's Land': Reflecting on and Theorizing Migrant Labour in the Mediterranean Agriculture. 383–401. https://doi.org/10.1007/978-3-031-42264-5_22